

Н. И. Хитрова

РУСКИ ВОЈНИ ПРЕДСТАВНИЦИ У ЦРНОЈ ГОРИ — УЧЕСНИЦИ ОКТОБАРСКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ

У војним реформама и обуци војних кадрова у Црној Гори почетком XX вијека значајну улогу одиграла су два крупна војна специјалиста руске армије: Н. М. Потапов (1871—1946) и В. Н. Јегорјев (1869—1948). Пошто је 1903. године био наименован за војног аташеа у Црној Гори, потпуковник Потапов провео је у тој земљи дванаест година. Под његовим непосредним руководством спровођена је реорганизација црногорске војске и њено наоружавање за то вријеме модерним наоружањем. Пуковник Јегорјев организовао је прву у Црној Гори средњу војну школу и самим тим поставио темеље припремања црногорског војног старјешинског кадра.

Биографије Потапова и Јегорјева интересантне су због тога што су та два високо образована официра царске војске, који су постигли и генералске чинове, за вријеме октобарске револуције безрезервно прешли на страну народа и касније сва своја војна знања и велико практично искуство уложили у организацију и јачање бојеве моћи младе радничко-сељачке Црвене армије.¹

Слање руских официра у Црну Гору било је скопчано са плановима царске владе, која је била заинтересована за јачање бојеве готовости Црне Горе па је зато одобравала знатне суме за јачање њене војске. Владајући кругови Русије рачунали су да ће Црну Гору искористити као савезник у борби с Аустро-Угарском за преовлађујући утицај на Балкану.

Крајем XIX вијека црногорска влада предузела је низ мјера усмјерених на јачање одбрамбене моћи земље. Спровођење тих мјера било је диктирано двјема околностима: неопходношћу припремања за борбу са Турском ради ослобођења југословенских земаља и тиме што Црна Гора у то вријеме није имала регуларне војске, довољно школованих официра, а ни средстава и матери-

---

¹ У припремању овог прилога драгоцену помоћ указале су ми Потаповљево кћерке Зоја Николајевна и Лидија Николајевна и Јегорјевљева кћер Олга Владимировна Сваричовскаја. Пријатно ми је да им и овим путем изразим своју дубоку благодарност.

јално-техничке базе неопходне за наоружавање војске модерним оружјем.

Основна оружана снага Црне Горе била је народна војска, настала у току многовјековне ослободилачке борбе против Турске. Сви одрасли мушкарци у Црној Гори, по утврђеној традицији, били су обавезни на војну службу са својим оружјем. Војска се организовала на племенском принципу. При мобилизацији припадници племена сачињавали су батаљоне, од којих су формиране бригаде и дивизије.

Оваква организација оружаних снага није одговарала захтјевима рата у савременим условима. Уз то, она је омогућавала слабу војну дисциплину и везаност војника за свој рејон. Црногорска народна војска била је слабо обучена за модерно ратовање, а била је и наоружана застарјелим оружјем. Она је била прилагођена више за мјесна партизанска дјелства него за вођење крупних битака.

Почетком XX вијека многе европске војске располагале су моћном брзометном артиљеријом и митраљезима, којима нијесу могли руковати слабо обучени војници народне војске. Развој војне струке у то вријеме захтијевао је корјениту реформу црногорских оружаних снага.

Почетком деведесетих година XIX вијека, црногорска војна управа разрадила је план јачања бојеве моћи армије којим се предвиђало да се упоредо са формирањем регуларне војске појача обука и наоружање народне војске. Зато је одлучено да се формирају школски пјешадијски батаљони и школска батерија брдске артиљерије, тј. би се младићи регрутског узраста могли обучавати.

Пошто Црна Гора није имала новца за реформу своје војске, књаз Никола се обратио Русији за помоћ. Од 1895. године руско Министарство војске почело је давати Црној Гори годишњу субвенцију у износу од 82.000 рубаља. Тим новцем финансирано је оснивање и издржавање школског пјешадијског батаљона на Цетињу и школске батерије брдске артиљерије. Сваке године кроз цетињски кадровски батаљон пролазиле су четворомјесечну обуку три смјене војника народне војске, у свакој по око 500 људи.²

Руска влада је 1902. године увећала војну субвенцију ради формирања и другог школског пјешадијског батаљона и још једне школске батерије.³

При реорганизацији црногорске војске војне власти наишле су на многе тешкоће. Није било довољно кадра који би могао довршити започети посао. Незнатан број црногорских војника специјалиста школовао се у разним иностраним војним школама. Од 16 наставника-официра, колико их је имао школски батаљон

² Центральный государственный военно — исторический архив. СССР (у даљем тексту: ЦГВИА), ф. 2000, оп. 1, д. 832, л. 90.

³ Исто.

на Цетињу, 11 их је било завршило војне школе у Италији, а 5 руска јункерска училишта. Три предавача артиљеријске полу-батерије била су школована у разним земљама (Италија, Србија и Русија),⁴ дакле у духу различитих доктрина. Ниједан од црногорских официра није имао више војно образовање. Врло заостали били су интендантски органи и позадинска служба, материјално-техничка база војске и војни санитет.

Књаз Никола је 1903. године изразио руском дипломатском представнику на Цетињу жељу да се из Русије пошаље један војни стручњак ради указивања помоћи у спровођењу реорганизације црногорских оружаних снага.⁵ Због заинтересованости за развој оружаних снага Црне Горе, руска влада је успоставила војну мисију на Цетињу.⁶ За војног аташеа наменован је генералштабни потпуковник Николај Михајлович Потапов, који је имао солидно војно образовање, сматрао се једним од образованијих официра руске војске. Послије школовања у артиљеријској школи Потапов је 1897. године успјешно завршио генералштабну академију. Потапов је стажирао у западноевропским армијама. Он се упознао са организацијом војске у Њемачкој, Француској, Швајцарској и Аустро-Угарској и дјелимично изучио организацију и примјену брзометне артиљерије, која се тада сматрала најсавршенијом ратном техником. Послије неколико година праксе, Потапов је постављен на дужност помоћника руског војног аташеа у Бечу (1901—1903).

Потпуковник Потапов дошао је у Црну Гору 10. августа 1903. године.⁷ У току пријема књаз Никола је оцим ријечима одредио циљ његовог будућег рада у Црној Гори: „Ја и моји саборци већ смо остарали и силазимо са арене, а моја младеж је још сировина; научите је савременој ратној вјештини и тиме истовремено учините добро дјело Русији и Црној Гори.“⁸

Поред дужности руског војног агента у Црној Гори Потапов је имао и дужност да контролише прошеће ових новчаних средстава која су долазила из Русије за црногорску војску. Истовремено са тим он је вршио и дужност инструктора за реформу црногорске војске. На његову иницијативу извршен је низ мјера у циљу побољшања војно-административног стања војске и усавршавања њене борбене спремности. Многе од тих мјера Потапов је сам разрадио.

Под руководством руског војног агента вршена је реорганизација црногорског министарства војске. У саставу министарства

⁴ Исто, л., 8.

⁵ Архив внешней политики России (у даљем тексту — АВПР), д. 1570, л. 40 об. Шчеглов Ламздорфу, 9/22. III 1903, бр. 7.

⁶ Р. Јовановић *Успостављање руске војне мисије у Црној Гори*, Војноисторијски гласник, 6, (1966).

⁷ АВПР, Политархив, д. 1570, л. 282—282 об. Шчеглов Ламздорфу, 21. VIII (3. IX) 1903, бр. 57.

⁸ Исто.

војске била су образована четири одјељења: општевојно, артиљеријско, административно и генералштабно. Спорведена је нова систематизација у министарству и установљена мјесечна контрола трошења новца.⁹

Сљедећа мјера услједила је 1904. године када је донесен први буџет министарства војске. Руска субвенција чинила је $\frac{4}{5}$ ставке прихода овог буџета.¹⁰

Под руководством Поталова израђен је план реорганизације војске, и сачињен прелиминарни прорачун утрошка новчаних средстава која су долазила из Русије за финансирање свих мјера реорганизације војске. Према том плану, требало је постепено спровести низ реформи које су, како се предвиђало, имале бити завршене до 1. јануара 1908. године.

Било је ријешено да се задржи устађена организација војске заснована на територијално-племенском принципу. Реорганизација војске вршена је у правцу побољшања њене борбене припреме и организације. План је предвиђао сљедеће главне мјере: централизовано војно-административно руководство; јачање организационог устројства војске, квалитативно и квантитативно побољшање официрског кадра, установљење једнообразног система обуке народне војске, формирање различитих родова војске и материјално-техничке базе и стварање залиха за случај рата (којих до тада није било).

Да би се обезбиједило централизовано командовање војском упоредо са реорганизацијом министарства војске, били су основани у дивизијама и бригадама мањи штабови.¹¹

Неуједначеност организације војске умањивана је путем унификације војних јединица. Раније су бригаде биле састављене из различитог броја батаљона (од 2 до 9), а према израђеном пројекту реорганизације њихов број требао је да буде једнак (4—5 батаљона). Број бригада повећан је с осам на једанаест, а оне су чиниле четири дивизије. Према новим војним правилима, највећа тактичка јединица постала је дивизија. Дивизије су биле потчињене непосредно министарству војске.¹²

Мјере осигурања официрскога кадра за црногорску војску предузимане су у два правца. Слабу припремљеност тога кадра Поталов је намјеравао да ликвидира путем наставних зборова официра, на које би се позивали сви наставници школских батаљона. Предвиђало се да се војска попуни младим официрским кадром путем оснивања војних школа.

У периоду 1903—1907. у Црној Гори су отворене три средње војне школе: Цетињска пјешадијска школа, Никшићки артиљеријски курсеви и Подгоричка подофицирска школа. У овим шко-

⁹ Исто, л. 436—437 об. Мек Ламздорфу, 12/25. XII 1903, бр. 86.

¹⁰ Исто, л. 465—466, Мек Ламздорфу, 26. XII 1903, (8. I 1904), бр. 91.

¹¹ ЦГВИА, ф. 2000, д. 831, л. 96 об.

¹² Исто, д. 837, л. 131; д. 831, л. 96—97 об.

лама обучавани су не само млади војни кадрови већ и они официри народне војске који нијесу имали никаквог војног образовања.¹³ Предвиђало се да ће крајем 1909. године све дужности командира чета и неких батаљона заузимати официри, који би не само прошли стројеву обуку већ би имали и војнотеоретско образовање.¹⁴

Потапов је 1904. године извијестио руско министарство војске о неопходности организовања кадетског корпуса у Црној Гори, пошто младеж у њој није могла добити опште средње образовање. Послије завршавања кадетског корпуса његови питомци ступали би у официрске школе. „На тај начин официрски састав црногорске војске, који је веома разноврстан, добио би кроз неколико година потребну једнообразност а заједно са тим и сâм систем попуне војске официрским кадром, добио би чврсту и сигурну форму“.¹⁵

Упоредо са припремама официрског и подофицирскога кадра ширила се и основа за обуку регрута и редовног састава народне војске.

Напоредо с радом већ раније основаног Цетињског школског батаљона убрзане су припеме за отварање школског батаљона и у Подгорици. Потапов је више пута одлазио у Подгорицу ради надзора над изградњом касарни, које су довршене крајем новембра 1903. године.¹⁶

Црногорска војска није имала никаквих војних правила, а обука народне војске вршена је без чврстог система. Године 1905. Потапов је поставио питање неопходности састављања војних правила. Разраду правила стројеве службе водио је министарство војске под непосредним надзором руског војног агента. За вријеме коректуре правила Потапов је настојао да не натура своје мишљење, већ да само исправља погрешке. Он је црногорским војним властима предложио да за народну војску прихвате руска правила пољске службе.¹⁷

Побољшање бојеве припреме народне војске постизало се путем вјежбања у школским батаљонима за регруте и на зборовима за вјежбање кадровског састава чији је програм израдио Потапов. При састављању програма он је одбацио систем обуке војника који се био усталио у Цетињском батаљону, а који је основну пажњу посвећивао стројевој обуци, тј. руковању оружјем и вјежбања у зборном строју. По мишљењу Потапова, при условима краткотрајне обуке војника, основну пажњу требало је пренијети са полигона на тактичке вјежбе које би се одвијале у брдима и прилагођавале карактеру терена предстојећих операција.

¹³ Исто, ф. 2000, д. 835, л. 50; д. 838, л. 45, 48.

¹⁴ Исто, д. 833, л. 37—38.

¹⁵ Исто, л., 38.

¹⁶ АВПР, Политархив, д. 1570, л. 441—442 об., Мек Ламздорфу, 12/24, XII 1903, бр. 87.

¹⁷ ЦГВИА, ф. 2000, д. 837, л. 105—106.

Од 1905. године, пошто су инструктори и официри народне војске на наставним зборовима упознати са одредбама нових прописа и новог система обуке, занимања са репутима у школским батаљонима почела су се одвијати по новом програму и према предлозима које је дао Потапов.¹⁸ И поред тога што је у црногорској војсци нарочита пажња посвећивана питању припрема у школским јединицама, 11.000 младих људи узраста 20 до 27 година није било обухваћено војном обуком.¹⁹ Да би се припремили услови за благовремену војну обуку регрута 1906—1907. године сва регрутска младеж прошла је кроз обуку при штабовима дивизија. Као резултат те мјере, 1910—1912. године у школским војним јединицама могло је кроз војну обуку проћи око 7.000 регрута узраста од 18 до 20 година.

Ради побољшања војних припрема у школским батаљонима су поред занимања са репутима почели сваке године позивати 12—15 батаљона народне војске на 8—10 дневне наставне зборове. На овим зборовима извођена су гађања и тактичка обука на непознатом терену. По новом начину обуке сваки батаљон је за три године пролазио ова наставна зборовања.²⁰

При министарству војске су 1906—1907. године основани родови и службе: команде артиљерије, митраљезаца, телеграфиста, извиђача, санитета. На предлог Потапова 1906. године је на рачун руске војне субвенције купљено за црногорску војску 12 митраљеза система „максим“.²¹

Потапов је 1906. године приступио разради пројекта основног војног закона, који би садржавао битне одредбе о војној обавези и вршењу војне службе. Како таквог закона није било, црногорско министарство војске се у пракси војне службе користило обичајима.²² Указујући на неопходност увођења војног законодавства Потапов је у разговору са књазом Николом изјавио: „Ја свесрдно желим помоћи Министарству војске Вашег Краљевског Височанства у пројектовању закона о устројству војске, пошто по несрећи међу чиновницима Министарства нема никога ко би био у стању да напише такав закон“.²³ Књаз је молио Потапова да убрза састављање закона о устројству војске, што је Потапов и учинио у новембру 1907. године.

У току рада у Црној Гори Потапов није могао проћи без конфликта са књажевским двором. У периоду јачања опозиционе струје у Црној Гори Потапов је 1907. године истушио у заштитну неколико црногорских официра које је књаз намјеравао да отпусти под изговором да су неповољни за војну службу. Ови офици-

¹⁸ Исто, д. 846, л. 88; д. 837, л. 96, 131.

¹⁹ Исто, д. 832, л. 68—68 об.

²⁰ Исто, ф. 2000, д. 846, л. 88 об.; д. 3198, л. 43, об.

²¹ Исто, д. 846, л. 88 об.

²² Исто, ф. 2000, д. 846, л. 88, об.

²³ Историјски институт Академије наука СССР, Одјељење рукописних фондова, Фонд 824, Дневник Н. М. Потапова, књига I, св. 1, л. 7.

цири школовали су се у Русији. Користећи ту чињеницу, Потапов је књажеву намјеру у овом погледу окарактерисао „као вријећање руске војне школе“, јер испада да она „припрема официре који не одговарају свом позиву“.²⁴

Извршавајући у Црној Гори званичан налог руске царске владе Потапов је истовремено са тим тежио да уложи своје снаге, знање и искуство да би што боље извршио врло деликатне, тешке, сложене и одговорне дужности које су му биле повјерене. О свом раду он је говорио: „Ја радим у корист њихове домовине не ради неких мојих личних користи, већ једино из љубави према драгом црногорском народу“.²⁵

Даље мјере на реорганизацији црногорске војске одлагане су због недостатка војних кадрова. Ово питање требало је ријешити не само слањем младића у стране војне школе већ и преко отварања својих војних школа.

Године 1910. руска влада је послала у Црну Гору у својству војних инструктора два официра, од којих је један био генералштабни пуковник Владимир Николајевич Јегорјев. Као и Потапов, он је имао велико војнотеоријско искуство и образовање. Генералштабну академију Јегорјев је завршио 1900. године.

Када је Јегорјев стигао у Црну Гору Потапов му је ставио у дужност организацију војних школа, а посебно кадетског корпуса, Јегорјев је радио под доста тешким околностима. Показало се да на Цетињу није могуће наћи зграду повољну за смјештај корпуса, а за изградњу нове није било новца. На крају се пришло преправци дијела старог књажевског двора. За то је било потребно једанаест мјесеци. Док је вршена преправка зграде Јегорјев је разрадио уредбу о кадетском корпусу. У својим мемоарима он је о том периоду припрема писао овако: „Требало је радити, како се каже, од јутра до вечера (у току свих љетњих мјесеци почињао сам да радим у 5 сати ујутро, но, на срећу, „ноћ“ у Црној Гори почиње у 5 сати поподне)“.²⁶

Састављајући основне поставке о кадетском корпусу Јегорјев је настојао да обезбиди да се обука и васпитавање будућих питомаца врши на више или мање демократским принципима. При томе је сматрао неопходним да ријешити следећа три питања: организацију предавачкога кадра, пријем питомаца, усаглашавање наставног програма и процеса наставе са циљевима војног васпитања.²⁷

За командире водова у корпусу Јегорјев је позвао црногорског поручника Кусовца, који је био завршио Владимирско војно училиште, и капетана у оставци руске војске црногорског емигранта Влаховића. За предаваче корпуса Јегорјев је позвао и

²⁴ Исто, св. III, л. 92—94.

²⁵ ЦГВИА, ф. 2000, оп. 1, д. 4198, л. 45—46.

²⁶ Породични архив В. Јегорјева, Мемоари, св. IV, л. 6.

²⁷ Породични архив В. Јегорјева, Из опыта воспитательной работы в кадетском корпусе в Черногории, л. 1—3.

црногорског министра просвјете и црногорског митрополита, иначе прослављеног као команданта батаљона у рату 1876—1878. Ослањајући се на та четири лица, Јегорјев је мислио да може организovati наставу у корпусу.²⁸

При разради одредби о корпусу, а нарочито раздјела о пријему питомаца, Јегорјев није могао усагласити мишљење са министром војске и краљем Николом, јер су они тражили да се у корпус примају младићи из привилегованих породица, независно од њихових способности, што је било супротно схватањима Јегорјева. Мада се он морао повинovati захтјевима краља, ипак је, колико је то могао, настојао да се примају способни младићи. О томе је писао у својим мемоарима: „Некако у самом почетку краљ ми је изнио мисао (разумије се, у завијеној форми), да бих требао да тражим основни садржај одредби о корпусу у томе што би он био састављен од дјецe, заслужних' краљевих сабораца, а то је значило задржавање ранијег система (тј. прије уставног периода). Због тога је требало кандидате за пријем у корпус анкетирати о њиховим очевима и дједовима. Међу анкетама наишао сам на једну од ванредних лаконичности: „а о дјелима његовог дједа читавој Црној Гори је познато“.²⁹

При састављању програма Јегорјев је одредио да школовање у овој школи траје шест година. У млађим разредима било би 3—4 часа, а у старијим 5—6 часова дневно. То је било учињено ради тога да би питомаци имали што више времена за израду домаћих задатака, читање литературе и физкултуру.

У васпитавање питомаца да воле своју отаџбину Јегорјев је видио један од главних задатака обуке. Наставни процес у том правцу није могао наићи на тешкоће. Јегорјев је писао: „Важније од свега а и лакше од свега било је васпитавање да воле отаџбину Црногорци ватрено воле своју домовину и њену независност“.³⁰

Кадетски корпус је свечано отворен у новембру 1911. године. Прве године отворена су само два разреда са по 20 питомаца у сваком.

Када је 1912. године почео балкански рат, даља реорганизација црногорске војске морала је бити обустављена. Пошто је Русија у овом рату била неутрална, руски официри Поталов је Јегорјев нијесу могли активно учествовати у ратним операцијама. Руски војни агент отпутовао је на ратно поприште ради посматрања операција.

Рат са Турском принудио је Црну Гору да затвори корпус, а зграда у којој се он налазио претворена је у војну болницу. На молбу црногорских власти, Јегорјев се ставио на чело Црвеног

²⁸ Исто.

²⁹ Исто, Мемоари, св. IV, л. 8.

³⁰ Породични архив В. Јегорјева, Из опыта, воспитательной работы в кадетском корпусе, л. 4.

крста, који се смјестио у згради корпуса. Под руководством Јегорјева формирана је и позадинска санитарска служба.

На дужност главног пољског хирурга био је позван професор хирургије на Берлинском универзитету, али је он поставио одвећ велике захтјеве, па се морало одустати од његових услуга. У својим мемоарима Јегорјев је писао: „Али тог истог дана увече је код мене дошао један руски љекар, који је дошао као добровољац и молио ме да га уврстим у црногорску војску. Испитујући га дознао сам да је он земски* љекар, а по специјалности хирург. Кога је више требало пражити? Ја сам му предложио мјесто главног хирурга“.³¹

Тај руски љекар, Роман Радвилович, успио је да брзо организује пружање санитарске помоћи рањеним црногорским војницима. Њему су из Русије дошле у помоћ двије групе милосрдних сестара, једна из Петрограда а друга из Харкова. Све сестре су одлично извршавале своје медицинске дужности. Међу њима су радиле и супруга и кћи Јегорјева.

Јегорјев је 1913. године пошао у Русију, а Потапов је још неко вријеме остао у Црној Гори. По завршетку другог балканског рата у прољеће 1913. године, Н. М. Потапов, тада већ у чину генерал-мајора, одређен је за предсједника међународне демаркационе комисије која је одређивала границу између Црне Горе и Албаније. Почетком првог свјетског рата ова Комисија је прекинула рад и Потапов се вратио са терена на Цетиње. Године 1915. он је опозван у Русију.

Различита је била даља војна служба у Русији двају бивших руских војних представника у Црној Гори. Када је почео први свјетски рат, Јегорјев је упућен на фронт. У оперативној војсци он је заузимао низ командних положаја, од команданта пука до команданта 39. армијског корпуса. Потапов је остао на раду у министарству војске, гдје је вршио дужност генералквартирмајстора генералштаба.

За вријеме октобарске револуције ова два руска генерала, који су дуже вријеме заједно радили у Црној Гори, пошшли су истим путем: непосредно из редова старе армије генерал-лајтнант Јегорјев и генерал-лајтнант Потапов прешли су на страну радног народа и узели активног учешћа у изградњи нових оружанних снага Русије.

Благодарећи својим прогресивним схватањима, Јегорјев је задобио љубав војника још у редовима старе војске. За вријеме фебруарске револуције он је био изабран за члана дивизијског комитета 171. пјешадијске дивизије и за члана комитета III армијског корпуса.

* Земски — општински.

³¹ Породични архив В. Јегорјева, Мемоари, св. IV, л. 14—15.

Јегорјев је одиграо видну улогу у одбрани октобарских тековина налазећи се међу војним организаторима крупних побједа нове армије над интервенционистима.

У редовима Црвене армије показале су се блиставе командне способности Јегорјева, и он се с правом сматра једним од двадесет најистакнутијих команданата револуције.³² Он је 15. децембра 1917. године „вољом армијског револуционарног комитета и армијске раде“ био изабран за команданта Посебне армије. Послије избора нови командант је армији издао наредбу у којој је позвао све „да се тјешње збију око комитета“.³³

Посебна армија, којом је командовао Јегорјев, налазила се на територији Украјине, гдје су националистички елементи на челу са Петљуром покушавали да узму власт у своје руке. Због тога што је одбио да призна манифест о одвајању Украјине од Русије који је издао Петљура, читав армијски комитет на челу са Јегорјевом био је ухапшен и упућен у Кијев. Познавање српског језика помогло је Јегорјеву да ступи у додир са Србима који су чували затвор. Српска стража пустила је све затворенике.³⁴

Послије краћег покривања командних положаја у трупи Јегорјев је 14. марта 1918. године наименован за војног руководиоца Западне завјесе, која се формирала од различитих фронтских одреда ради одбране Москве у случају напада њемачке армије. То је био један од најтежих периода у историји Црвене армије, која се тек била почела формирати као уједињена организована војна снага. На западној граници Совјетске Русије стојала је до зуба наоружана њемачка армија. У земљи је подизала главу контрареволуција, спремна да се ослони чак и на кајзеровске бајонете, само да би узела власт и угушила совјете радничких и војничких депутата. Стара армија распадала се стигијном демобилизацијом. Њемачким армијама супротстављали су се на западу посебни одреди који су добровољно одлучили да остану на фронту ради заштите совјетске власти. На њиховом челу налазили су се команданти различитих политичких погледа; многи од њих нијесу хтјели чак да се потчињавају централној власти. У таквим условима Јегорјев је требао да командује организацијом Западне завјесе на једном од дјелова фронта, што је он успјешно и учинио. Успомене Јегорјева о том периоду праћанског рата налазе се у зборнику *Этапы большого пути*.³⁵

Крајем 1918. године Јегорјев је у Украјини и Бјелорусији извршавао низ важних налога главне команде Црвене армије.

³² *Этапы большого пути*, Москва 1962, 3—5.

³³ ЦГВИА, Персонални списак 358—038, Списак генералштаба 80, л. 61, ф. 2256, оп. 1, д. 243, л. 70б.

³⁴ Породични архив В. Н. Јегорјева, Мемоари.

³⁵ *Этапы большого пути*.

У вријеме ликвидације Мамонтовљевог пробоја у љето 1919. године Јегорјев је командовао армијом Јужног фронта.³⁶ Године 1920. он је у улози војног експерта учествовао у преговорима совјетске владе о закључењу мира са Финском и Пољском.

На одређивање става Потапова у првим данима октобарске револуције велики утицај имало је и његово познанство са једним од чланова Руске социјалдемократске партије (бољшевика). Важну улогу у томе одиграо је његов сусрет са бољшевиком и чланом Петроградског совјета радничких и војничких депутата М. С. Кедровим, који је после октобарске револуције био одређен за комесара у генералштабу за питања демобилизације старе армије. У септембру 1917. године Потапов се срео са будућим комесаром за војна питања Н. И. Подвојским, а по његовој препоруци Николај Михајлович је одређен за начелника генералштаба и војног савјетника при колегији народног комесаријата за војна питања.

Од првих дана успостављања совјетске власти Потапов је узео активног учешћа у организовању нових оружаних снага републике, ангажујући у томе све своје снаге, знање и богато искуство војног специјалисте.

М. С. Кедров, коме су 1917. стављени у дужност послови демобилизације царске армије, дао је касније овакву карактеристику заслуга Потапова: „Н. М. Потапов је био један од малобројних царских генерала који су одмах после октобарске револуције прешли на страну совјетске владе и часно јој служили, заузимајући одговорне дужности у Народном комесаријату за војне послове и у својству специјалисте са великим војним искуством узимао активног учешћа у организовању Црвене армије“.³⁷

За вријеме грађанског рата Потапов је радио као председник Војно-законодавног савјета. Под његовим руководством спровођене су мјере из области организације, финансирања и снабдијевања дјелова Црвене армије који су се формирали и слали на фронт. Он је учествовао на савјетовањима која је Централни комитет Партије сазивао у вези са различитим питањима изградње нових оружаних снага. Потапов је присуствовао и једном од савјетовања којим је руководио В. И. Лењин.

Упоредо са радом у војном комесаријату Потапов је извршавао и тајне задатке у борби са бјелогардијском организацијом која је радила на територији Совјетског Савеза под називом Монархистичка организација Централне Русије. Ова дјелатност Потапова описана је у романсираној хроници Л. Њикуљина „Мртви таласи“.³⁸

³⁶ *Свобода России*, Ревел, 13. VI 1920, бр. 130/216.

³⁷ Историјски институт Академије наука СССР, Одјељење рукописних фондова, Фонд Потапова (824), д. 4, биљешка од 15. V 1935.

³⁸ Л. В. Никулин, *Мертвая зыбь* Москва, 1965.

Совјетска влада је високо оцијенила заслуге В. Н. Јегорјева и Н. М. Потапова. За командовање Западном завјесом Јегорјев је добио црвеногардејску књижицу, а за операције против Дењикина два пута је награђен златним сатом.

На десетогодишњицу Црвене армије Н. М. Потапов је награђен сатом са натписом: „Непоколебљивом заштитнику пролетерске револуције“.